

Zapis potovanja v globino in širino duha

O naravi duha Razmišljanje o tej temi za avtorja ni le teoretsko početje, temveč ga zadeva tudi osebno in eksistencialno

Knjiga Andreja Uleta je obsežno filozofsko delo, ki najvaja govor o pojmovanju duha v sodobni zahodni kulturi. V resnici gre dvakrat dlje in globlje, prsegajoč tudi v vzhodna izročila in filozofije, in drugič, pomemben del razprave posveča eksaktini, nekateri bi rekli galilejski znanosti, in tako preizkusa točko, na kateri bi po tej poti lahko vzniknil duh.

JANEZ MARKŠ

Tu in tam se zdi, da bi knjiga namesto *O naravi duha* lahko imela naslov *O duhu narave*. Vse to je del njegovega temeljnega preiskovanja razmerja med naravo in duhom, pri čemer se v izhodišču odpoveduje dualizmu kot morebitni rešitvi tega razmerja.

Že v izhodišču pove, da se odpoveduje tudi »neplohim« filozofiji, religioznim ali newageevskim pogledom, ki ga zanjajo »znanstveno-tehnični, medicinski, pravni, ekonomski, ekološki« in podobni problemi sodobne znanosti in sveta. Ko knjigo preberete od začetka do konca, vidite, da vsaj nekaterim tovrstnim vidikom da nekaj popusta. Predvsem del res hoče biti znanstveno verodostojno filozofsko delo in treba je povedati, da avtor pri tem kaže izjemno, skorajda enciklopedično poznavanje filozofov in smeri, ki so se tako ali drugače ukvarjali z vprašanjem duha.

Nastavitev problema gre takole: po večletnem vrhuncu nemške klasične filozofije (idealizma Kant, Fichteja, Schellinga in Hegla) na začetku 19. stoletja je, kar zadeva filozofsko preizpraševanje, pojem duha izvenel. Sam celo pove, da so bile kritike, namenjene nemškemu idealizmu, »v veliki meri upravičene, kajti tema da je glede na fenomenološke študije zavesti in religioznega doživljanja zastarela. Avtor to trditve utemeljuje s Peirceovim in Jamesovim pragmatizmom, s psihoanalitskimi študijami duševnih patologij, z »mejnimi« vprašanji človekove eksistence, z vprašanji biologije in kulture revolucije, jezikovne oziroma logične analize pojmov zavesti, uma, duha.

Toda ne glede na te ugotovitve se kot bralec ne morem znebiti vtisa, da je obsežen in proforsorsko natančen prikaz izpeljanih teorij različnih avtorjev pravzaprav predvsem obsejna polemika s Heglom, ki na področju raziskovanja duha v filozofiji in sploh očitno še vedno velja za osrednjo avtoriteto. Kot bomo pokazali na koncu te predstavitev, avtor hote ali nehoti to zaznava nekako tudi potrdi.

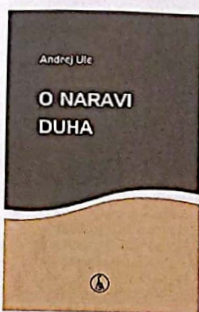
Od Grkov do nadkognitivne realnosti duha

V govorici sodobne znanosti so znanstveniki začeli postavljati vprašanje razmerja med možgani in duhom, živčnim spletom in duševno-kognitivni stanji, o razmerju med zavestnimi in nezavestnimi procesi, o genezi človeških osebnosti, družin in kultur.

Ule za ključno označi obdobje, »ko se v naravi začne razvijati duh kot značilna poteza živih bitij«. Gre za čas, ko se biološka evolucija prevesi v družbeno-kulturno evolucijo. Temeljno domnevno namenja tezi o duhu »kot notranji povezavi

Andrej Ule
O naravi duha

Slovenska matica, 2023

območij možnosti in semiotike prakse». To pomeni preiskavo dveh njegovih dimenzij: horizontalne, v širino mogočih življenjskih in pač, in vertikalne, v globino sočasnja »ljudi z nami samimi«, z našo končnostjo, smrtnostjo, iskanjem smisla in presežnosti.

Avtor prizna, da razmišljanje o naravi duha zanj ni le teoretsko početje, temveč ga vprašanje zadeva tudi osebno in eksistencialno, v smislu razširjenega čutenja celote bivajočega kot sobivajočega. Tako, poudari, je knjiga nastala kot zapis potovanja v globino in širino duha.

Delo je sestavljeno iz osmih poglavij in zaključka. Začne s tradicionalnimi pristopi v pojmovanju duha, z opisom starih filozofskih

in teološko-metafizičnih pojmovanj, povečini dualnih ali dualističnih.

Sledi (p)opis Heglovega opusa, ki je podal doslej »najobsežnejše in teoretsko najdoslednejše pojmovanje duha«. Njegova odlika je (že s pojmom objektivnega duha), da se je izognil obenem metafizičnim dvomom, postavi hermenevtike in fenomenologije, novokantovce 20. stoletja, kot so Ernst Cassirer, Wilhelm Dilthey, Georg Simmel in Nicolai Hartmann. Sledi ekspozicija njegovega (avtorjevega) lastnega pojmovanja zavesti, uma in duha. V četrtem poglavju se prestavi v naravoslovje, k zamestkom tovrstnega nedualnega pojmovanja duha v sodobni naravoslovni znanosti, v prvi vrsti v kvantni fiziki ter sistemski in evolucijski biologiji. V naslednjem poglavju se vrne k človeku, k njegovi semiotiki (znakovno in pomensko) utemeljeni duhovni potencialnosti. Nato se loti vprašanja prizvemanja skupnih sestavin objektivnega duha v subjektivnih strukturah posameznikov, kar ga pripelje k vprašanju sedmega poglavja, kakšna je pravzaprav realnost duha. In končno, v sklepnem poglavju se loti morebitne kozmične ali nadkognitivne realnosti duha.

O zavesti, umu, duhu in kvantu

Mogoče bi bilo takoj dobro opozoriti na Uletovo kritiko Hegla. V osnovi deloma pritegne pogledu, ki ga je Nicolai Hartmann razvil skozi svojo fenomenološko ontologijo, namreč, da poleg objektivnega oziroma absolutnega duha pripozna tudi subjektivnega »osebnega duha«. Gre namreč za obliko duha,

ki ima svojo lastno zavest. Tako imenovanega živega duha hoče videti kot takega, ki »živi skozi dejanja in v dejanjih človeških skupin in skupnosti«. Ule deli mnenje, da pojem duha »zajema človeške subjektivne« ter »inter- in trans-subjektivne« potencialne za kompletno obvladovanje življenjskega sveta. Duh nenehno pregraja vse svoje možnosti in udejanjanja in predstavlja jedro ustvarjalnega življenja ljudi. Duha ni mogoče dokončno opisati in definirati, kot tudi ni mogoče dokončno opisati ali definirati niti človeškega življenja niti življenja na splošno. Meni, da človeško doživljanje sestavljajo zavest, um in duh na treh ravneh: individualno-doživljajski, individualno-miselni in nadindividualno-miselni, in teh ni mogoče reducirati na eno izmed njih.

Drugo, na kar je treba opozoriti, je Uletov izrazni poudarek na gibarnih, v naravi, na teoretskem pojmovanju »potencialnosti in aktualnosti« v naravi, prvenstveno v »mikrofiziki in živem svetu«. Od tod namreč pride možnost za razvoj nedualnega pojmovanja duha in odnosa med materijo in duhom.

V fizikalni stvarnosti ga posebej zanima kvantna fizika, kajti je temelj vsega naravoslovja, saj je ob njej mogoče najbolje preučevati vprašanje potencialnosti in procesov njenega udejanjanja.

Odlika kvantne fizike je v prepoznavi soobstoja valovne in delne narave mikroobjektov in kvantne prepletenosti mikrodelcev. Sopa-danje valovne in delne narave mikroobjektov se najjasneje kaže na poskusih njihovega opazovanja oziroma merjenja. Drugače povedano, opazovanje vpliva na potezo dogajanja, kar odpre vprašanje

preskokov med valovno in delčno podobo kvantnih objektov pod vplivom zavestnih bitij kot opazovalcev.

Tu avtor vidi možno povezanost fizikalne in duhovne stvarnosti, ki sega v same temelje fizike, nemara kozmosa. V svojem pogledu na kvantnomehansko potencialnost, je zapisal, je delno sledil Wernerju Heisenbergu. Če je Ule v prvih poglavjih zavrnil možnost kozmičnega ali nadkognitivnega pojmovanja duha, ki se začneja »pri duhu kot vesoljni ali nadvesoljni stvarnosti«, pri kvantni fiziki gradi »od spodaj«, iz potencialnosti narave. V nadaljevanju preiše možnost za nastop duha iz teh osnov, ki so podobne vzpostavljanju kvantne koherenke, dekoherenke in ponovnemu vzpostavljanju koherenke. Precej dobro je zato razdelal teoretske koncepte o porajanju duha v živi naravi kot materialni podlagi razvoja duha in za procese doživljanja. Pri tem se loti tudi teorije biosmiotike, proizvodnje proteinov in genskih informacij v molekularni DNK.

Blizu Wittgensteina

Ule raziskuje stanja, tudi v neživih bitnostih ali v sistemih umetne inteligence, iz katerih potencialno pride doživljanje. Kot pravi, izključuje panpsihistične pristope, kot na primer pri Peirceu in Whiteheadu ali Naglu, čeprav hipoteze tovrstnega nosilca duha ne izključuje. Posveti pa se preiskavi duhovne semiotike potencialnosti pri človeku in tu ga, podobno kot pri nagljenosti do kvantne fizike, prinese v bližino Ludwiga Wittgensteina in njegovega pogleda na duha. Ta filozof se v pojmovanju tako imenovanih življenjskih

form približa pojmu »objektivnega duha«. V filozofskih raziskavah je pokazal na pomen in primarnost upoštevanja pravil, intersubjektivne prakse rabe pravil, iger in jezika. Pokazal je na temeljne oblike objektivnega duha. Zato Ule citira Peircea, ki meni, da Wittgensteinove razprave lahko razumemo kot zasnetke »novega in racionalnega jezikovnosmiotikega konceptualnega zasuoka objektivnega duha«. Tako pride do družbene narave objektivnega duha, ki omogoča dinamično življenje v konkretnih situacijah. Vzpostavijo se duhovna omrežja, ki uokvirjajo človeška življenja. Kako delujejo razmerja znotraj njih, Ule spet primerja z analogijami iz kvantne fizike, s superpozicijo latenc in potenc. Pride do prizvemanja skupnih sestavin objektivnega duha.

Poleg elementarnih struktur objektivnega duha avtor analizira tudi kompleksnejše, na primer take, ki pripadajo družbenim gibanjem, medijem, strankam in podobno. Postavi si vprašanje obstoja še bolj vzajemnih oblik duha, kot je denimo duh človeštva, kozmični duh ali metafizična bitnost. Sam ne priznava (Hartmannove) zožitve pojma osebnega duha, ki se zaveda samega sebe. Meni, da gre tu za personalizacijo, za ponotranjenje človeškega duha v skupnostnem redu smislov.

Razvoj človeškega duha po Uletu »podpira stremljenje po svobodni svobodi duha in duha svobode«, s tem pa se, žal, povezuje tudi »možnost padca v razne oblike nesvobode duha in duha nesvobode«.

Pri tem trči ob vprašanje realnosti duha. In v nadaljevanju, če sklenemo, se Ule z argumenti mnogih

drugih uglednih mislecev spopada s Heglom oziroma njegovo opredelitvijo objektivnega duha (verjetno v končni posledici tudi absolutnega duha), kar ga vodi v ugotovitev, da ta »brez teh ljudi in njihovih življenjskih procesov ne biva«. Objektivni duh se namreč izkazuje kot »udejanjenje skupnostnih močnosti, ki se nahajajo v njegovem polju potencialnosti«. Glede osebnega duha predstavi pogled Berdjajeva in Kierkegaarda, dimenzijo vere in obupa, ki človeka konstituira kot duha v razmerju do Boga. Ule pri tem opozori na vrtnje v pasti dualizma. Kot nasprotno dualizmu poudari, da zanj podružljaj duha šele pomeni »rojstvo mesto človeškega duha«, zato zanj velja, da »je povsod in nikjer«. Skupaj s Herbertom Meadom pokaže, kako »jaz« predstavlja ponorjanje no družbeno izstopanje. Potem nas popelje po sledi Heideggerjevega in Derridajevga pojmovanja duha.

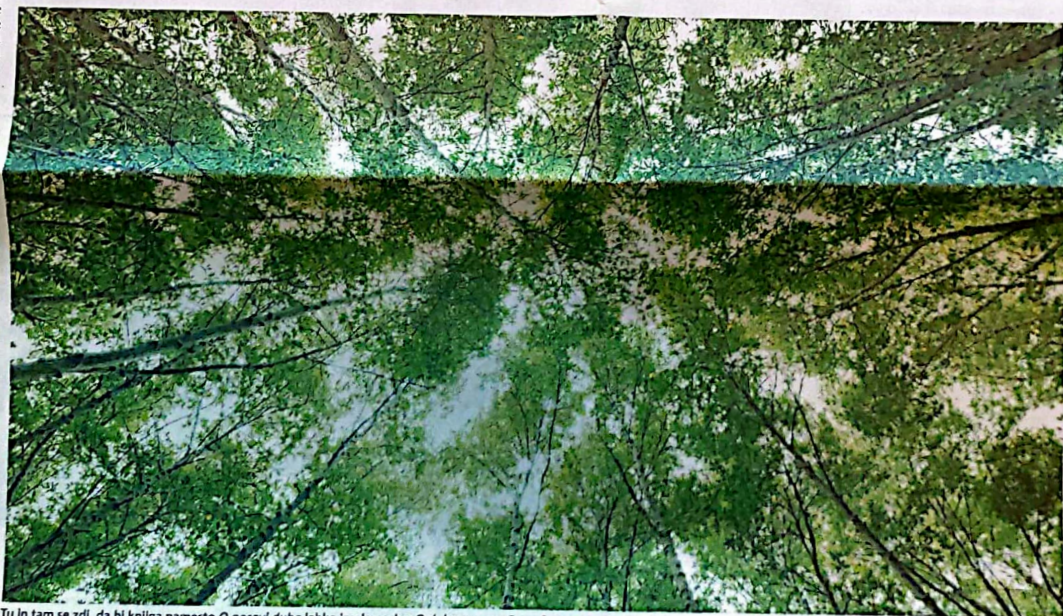
Med kozmičnim duhom in duhom človečnosti

Zanimiv je analitski razmislek o kozmični naravi duha in duhovni naravi kozmosa. Tu se spet nasloni na nekatere interpretacije kvantne fizike in teorije opazovalcev, kar ga popelje k misli o duhu kot kozmičnem polju potencialnosti. Pri različnih potencialnostih teoretično celo dopušča možnost realnega obstoja ali soobstoja več svetov, čeprav za kaj takega ni empiričnih dokazov. Pri tem predstavi teorije, ki so jih o duhovni evoluciji kozmosa predstavili Henri Bergson, Teilhard de Chardin in Sri Aurobindo. Tudi primer infini-tomno-krožnega pogleda na »realno celoto duha«, na primer, pri Mojstru Eckhartu in pri tibetanskem budizmu.

V sklepnih poglavjih se loti razmerja med kozmičnim duhom in duhom človečnosti, ki ga najbolje ponazarja Hans Küng s svojim pirničnim dokazom. Pri tem se rodna misleca v slovenskem prostoru omenja Tina Hribarja in Petra Kovarčiča Perlina.

Kot pomeni, ga je razmislek o udejanjenju duha po sledih »živnega duha« v knjigi vodil takole: od duhovnega zavetanja skozi pomensko-kognitivne življenjske situacije do duhovnega zavetanja samega sebe. Tu pride do »pomena« pojma in slednjim da priznanje Heglu s temle besedami: »... predstavlja teoretsko najbolj izdelano zastavitev napora duha doslej ...«. Ko smo brali Uletovo kompleksno študijo, smo glede na predstavljene argumente, ki so se vseskozi vrsteli okrog Hegla, pravzaprav ves čas čakali tudi na ta poklon.

Delo je končno pripeljalo do »ključnih primerov dogajanja« (rojstvo-ljubezen-smrt), ki se bržkone izmikajo strogo logični konstrukciji na podlagi naravoslovja. Uletovo delo izziva, in da bi izziv »prijel«, bi bralec vzoredno priporočil študijo o Heglu, ki jih je kot strokovnjak za nemško klasično filozofijo napisal Zdravko Kobe, pa tudi filozofske premisleke, ki jih je na temo (vznika) družbenega in osebnega duha v svojih delih Oficirji, služkinje in dimnikarji ter Od kod prihaja oblast? napisal Mladen Dolar. Njegova končna misel glede duha je vsekakor dobra: življenje daruje smrti obraz duha, ki sega čez svoje meje.

Tu in tam se zdi, da bi knjiga namesto *O naravi duha* lahko imela naslov *O duhu narave*. FOTO SHUTTERSTOCK